

A ciklus völegénye

Krúdy Gyula: Budapest völegénye

Az eddig olvasott szövegek mindegyike olyan volt, melyek szerkezetét a szöveg szerzője hozta létre, így kérdésként azt tehattük, fel, hogy: 1. lehetséges-e a szerkezet megváltoztatása, és az hogyan befolyásolja a szöveg lehetséges jelentés(ei)t; 2. a ciklusszerűség elegendő-a ahhoz, hogy egy szöveget elbeszélésciklusnak tekintsünk; 3. milyen kritériumai lehetnek annak, hogy két szöveget, melyeket különböző szerzői névvel szokás társítani, elbeszélésciklusként olvassunk. A darabszám, a sorrend és a szerzői elrendezés kérdését tekintve a válaszkeresést logikusnak látszik olyan szöveg(ek) vizsgálatán keresztül is megkísérelni, mely(ek) a kérdést (a keletkezéstörténet okán) maguk is exponálják(k).

Krúdy Gyula *Budapest völegénye* címen ismert szövege(i) kötetben először 1973-ban jelent(ek) meg, mely kötet számára az eredetileg lapokban megjelent vagy kéziratban maradt elbeszéléseket Krúdy Zsuzsa válogatta össze és rendezte sorba.¹⁰⁹ A Könyvvilágban megjelent ismertető szerint „[r]egény végül úgy lett belőle, hogy az író elbeszéléseiből regényfejezeteket csinált. Megtervezte a könyv címlapját is, de kiadását már nem érthette meg.”¹¹⁰ A címlaptervet valóban elkészítette Krúdy, arról azonban a Krúdy-filológiának tudomásom szerint nincsen adata, hogy ezeket a „regényfejezeteket” mely elbeszélések alkották volna, és milyen sorrendben. Egy 1970-ben megjelent írásában Krúdy Zsuzsa felsorolja ugyan, hogy mely harminckét írást kellene a regény fejezeteinek tekinteni, de hozzáteszi, hogy a „felsoroltakból és esetleg még rejtőző szövegekből áll a szóban forgó kiadatlan Krúdy-regény”.¹¹¹ A regény megjelenése alkalmából írott 1973-as cikke szerint pedig a Podmaniczky Frigyesről szóló írások száma közel negyven, melyekből a *Budapest völegényébe* ő végül huszonkilencet emelt be.¹¹² Hogy miért éppen ezt a huszonkilencet? És miért ebben a sorrendben? Az utóbbi kérdésre látszólag könnyebb válaszolni. A különböző időpontokban írt szövegek ugyanis rendezhetők egyfajta kronológia szerint, vagyis a szöveg elején található „fejezetek”-ben (novellákban) – a tárcaszerű bevezetőket leszámítva – a fiatal majd az olvasásban előrehaladva a középkorú és idős Podmaniczkyvel találkozunk, tehát a szerkezet látszólag a nevelődési regény ívét követi. Vannak azonban olyan közbeékelődő szövegrészek, melyek a kronológiát megtörik, vagy, a jelöletlenség okán, felfüggesztik.

¹⁰⁹ KRÚDY Zsuzsa, *A Budapest völegényéről*, Könyvvilág, 1973/6, 4; KRÚDY Gyula, *Budapest völegénye*, összegy. és s. a. r. KRÚDY Zsuzsa, Bp., Szépirodalmi, 1973.

¹¹⁰ KRÚDY Zsuzsa, *A Budapest völegényéről*, i. m., 4.

¹¹¹ KRÚDY Zsuzsa, *Krúdy Gyula: Budapest völegénye című regényének keletkezéséről. Adalékok az író alkotói módszeréhez*, Irodalomtörténet, 1970/3, 675.

¹¹² „Krúdy Gyula kilenc éven át közel negyven novellában, tárcában mutatta be Podmaniczky életétörténetét, ifjúságától öregkoráig.” (KRÚDY Zsuzsa, *A Budapest völegényéről*, i. m., 4.)

A Krúdy egy regénycsoportját vizsgáló, és a *Budapest válogényét* ebbe a csoportba besoroló Sturm László arra hívja fel a figyelmet, hogy logikus lett volna a *József nádor* és a *Nők kincse* című fejezeteket (vagyis az elbeszélések sorrendjét) fölcserélni, mivel az előbbi már úgy mutatja be Podmaniczkyt, mint akinek tapasztalata van az uzsorásokkal, az utóbbi pedig azt is, ahogyan először kerül kapcsolatba egy uzsorással. Mivel a *József nádorban* nincs évszám (az itt elmondott eseményeket a *Naplótörédek* 1846 környékére teszik), a másik elbeszélés pedig 1844-ben játszódik, ez megtehető, és így a logikai ellentmondás feloldható lett volna. *A csárdás diadala* című elbeszélés, mely Krúdy Zsuzsa válogatásában *A Lövölde-bál után* című fejezetet követi, a csárdás bevezetéséről szól, míg *A bálkirálynőben* a csárdás már bevett tánc, ezért *A csárdás diadalának* az azt időben megelőző és szorosan összetartozó három fejezet elé kellett volna kerülnie (*A főlovászmester, A bálkirálynő, A Lövölde-bál után*).¹¹³ Kérdés persze, hogy a szöveg csak a kronológia logikája mentén szerveződhet-e. Mindenesetre, ha elfogadjuk Sturm javaslatát, akkor a Krúdy Zsuzsa összeállította sorrend annyiban módosul, hogy a *Nők kincse* *A József nádor, A csárdás diadala* pedig *A főlovászmester* elé kerül, vagyis a Sturm javasolta sorrend a következő: *A csárdás diadala, A főlovászmester, A bálkirálynő, A Lövölde-bál után, Nők kincse, József nádor*. De vajon biztosak lehetünk-e abban, hogy a szóban forgó hat elbeszélés sorrendje így „helyes”?

A főlovászmester, A bálkirálynő és *A Lövölde-bál után* című darabok ugyanakkor az eseménysornak egyes mozzanatait mesélik el, így egymáshoz viszonyított sorrendjüket, egyéb relativizáló tényező híján, nehéz volna vitatni. *A főlovászmester* bevezető bekezdéséből a következő, az elbeszélés eseményeit nyilvánvalóan megelőző dolgokról értesülünk az elbeszélőtől.

József nádorispán és Pest megye örökös főispánja s az adósságcsináló megyei aljegyző legfőbb feljebbvalója különösebb rendelkezést nem tett Podmaniczky Frigyes jövőjéről, teendőjéről, adósságcsinálási hajlamáról; a múlt századbeli gavallér mégis jónak látta, hogy darab időre eltűnjön mindennapi könnyelmű társaságából; a jókedvű grófnők koszorújából és főleg ama hírhedt kozák és gyanús ágens, »Herr von Wirschtler« előzékeny környezetéből [...].

Megtudjuk továbbá, hogy Frigyes báró legénylakásban lakik, ahonnan most édesanyja házába költözik, s hogy „húszesztendős sem volt ez az élet, amikor reparációra szorult.”¹¹⁴ Ez a reparáció folyik tehát ebben és a következő két elbeszélésben. Hogyan rendezhető akkor ehhez képest *A nők kincse, A csárdás diadala*, és a *József nádor*? Láthattuk, hogy Sturm azért teszi a *Nők kincset* a *József nádor* elé, mert a kockás báró ebben találkozik először uzsorással. Ugyanakkor ez nem magyarázza, hogy miért nem teszi mindkettőt *A főlovászmester* elé, hisz a három darabban többször is előkerül Frigyes megmentése az uzsorásoktól, vagy-

¹¹³ STURM László, *Hagyományok metszéspontján. Források, műfaji klisék és elbeszélismódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában*, Bp., Anonymus, 2000, 83.

¹¹⁴ KRÚDY Gyula, *Budapest válogénye*, szerk. KRÚDY Zsuzsa = *Egy krónikás könyvből*, vál., a szöveget gondozta BARTA András, Bp., 1987, 48. (A továbbiakban: *Budapest válogénye*.)

is az a reparáció, amely a *József nádorral* kezdődik, pontosabban *A főlovászmesterrel*, melynek elején a már idézett, a *József nádorra* visszaautaló bevezetőt találjuk.

A *Nők kincséből* arról értesülünk, hogy a világ dolgaiban kevésbé jártas ifjú Frigyes báró, akinek zsebpénze havi száz forint, ötszáz forint adósságot csinál, mely helyzetből részben értékeinek eladásával, részben uzsorás segítségével megmenekül, majd elhagyja Pozsonyt és Pestre utazik, hogy „hosszú ideig ne lássa viszont azokat a női klenódiumokat, amelyek ily megrendülést okoztak életében.”¹¹⁵ Édesanyja a *József nádorban* azzal keresi fel rokonát, Prónay Albertet, hogy fia „fejébe vette, hogy neki is legénylakást kell tartani”, és „a nők kezébe került”. Megtudjuk, mi is az a „Cottéria”, magyarázva az elbeszélés alcímét is: *vagy hogyan került a grófnőke kezére, és hogyan mulattatta a grófnőket Podmaniczky Frigyes*. Majd arra jönnek rá, hogy Frigyes életvitelét százforintnyi zsebpénze nem fedezheti, így nemcsak a nők, „[h]anem az uzsorások kezében” is van. Az elbeszélés végén pedig azt is megtudjuk, hogy „eddig mindössze tizennyolcezer forint adóssága van.”¹¹⁶ Ugyancsak a *József nádorból* értesülünk arról, hogy ki is az a „Herr von Wirschtler”, valamint arról, hogy özvegy Podmaniczkyne őt „Herr von Pilcsernek” nevezné,¹¹⁷ ami a *József nádor* kontextusában azt jelentheti, hogy már tud Frigyes báró viselt dolgairól. Az olvasó Pilcserrel *A csárdás diadalában* úgy találkozik, mint akinek Podmaniczky növendéke a lumpolásban.¹¹⁸ De szerepel *A főlovászmester* már idézett bevezetőjében is, csakúgy, mint a már említett „Cottéria”, amelyről olvashatunk *A Lövölde-bál utánban* is, aminek azért van jelentősége, mert

Frigyes [...] Szendrőy kisasszony előtt elfelejtette mindazokat az ötleteket, fogásokat, »finesz«-eket, amelyek oly könnyedén rendelkezésére voltak félészendő előtt a fesztelen főrangú hölgyek »Cottériá«-jában.¹¹⁹

A csárdás diadalában Széchenyivel beszélget a Kaszinó táncestélyén Podmaniczky Sándor, akiről megtudjuk, hogy rajta kívül „[k]etten viseltek még copfot magyarhonban: Háberle, fűvészkerti professzor, és Miskolcon Almásy Károly.”¹²⁰ *A főlovászmesterben* ugyanezen urakról azt tudjuk meg, hogy „Sándor még mindig büszke arra, hogy Háberle fűvésztanár úr meggyilkolása és a miskolci Almásy Károly elhunytá óta ő az egyetlen úriember Magyarországon, aki még copfot visel”.¹²¹

Míndez arra utal, hogy a *József nádor* *A főlovászmester* előtt játszódik, vagyis ennek bevezetése szerint a rákövetkező fejezetek beszélnek el a *József nádor* eseményei után megessett dolgokat, vagyis Frigyes báró „megmentésének” történetét.

¹¹⁵ I. m., 106.

¹¹⁶ I. m., 88, 90, 93.

¹¹⁷ I. m., 87.

¹¹⁸ I. m., 80.

¹¹⁹ I. m., 72.

¹²⁰ I. m., 81.

¹²¹ I. m., 52.

Ezt megelőzi *A csárdás diadala*, melyben Podmaniczky Pilcser növendéke és a bál egyik fő szervezője.¹²² Ez előtt játszódik a *Nők kincse*, melyben Frigyes először keveredik adósságba. A magam részéről tehát a következő sorrendet javasolnám: *Nők kincse*, *A csárdás diadala*, *József nádor*, *A főlovászmester*, *A bálkirálynő*, *A Lövölde-bál után*. Kronológiai szempontból legalábbis ez tűnik a legvalószínűbb sorrendnek, bár az továbbra is kérdés, hogy egy szöveg (kivált egy Krúdy szöveg) csak a kronológia mentén szerveződhet-e. Valamint az, hogy ha az időrend ilyen nyilvánvaló, akkor Krúdy Zsuzsa összeállításában miért nem ez a sorrend szerepel, és miért tér el ettől a maga ajánlásait explicite is az időrendhez kötő Sturm László javaslata? Milyen érvek és értelmezések szólhatnak más sorrend mellett?

A *Nők kincse*ben például Podmaniczky bátortalanságát az „anyjának tett fogadalma” is indokolhatja, „melynek révén meglehetősen gondtalanul élt Pozsonyban”,¹²³ így az uzsorással való kapcsolatteremtés lehet egy újabb kaland („züllés”) kezdete, vagy éppen egy olyasfajta megmenekülés története is, amilyenről *A Lövölde-bál után*ban olvashatunk, ahol Andor bátyja nyújt kiutat Frigyesnek *A bálkirálynő*beli eltévelyedés után. Az ilyesfajta ismétlődés, ciklikusság nem idegen Krúdy szövegeitől. Az, hogy Podmaniczky mikor töltött be írni tisztelet Ráday Gedeon mellett, azért nem feltétlen perdöntő, mert Krúdy az életrajz eseményeit nem mindig követi pontosan, sokszor összeros eseményeket (Podmaniczky pedig ezekben az években többször is járt Pozsonyban). Ugyancsak a ciklikusság magyarázhatja annak lehetőségét, hogy *A csárdás diadal*ában újra a szervezőként fellépő, Pilcserrel kapcsolatot tartó Frigyesrel találkozunk, aki „mindennapi könnyelmű társaságából” *A főlovászmester* elején csak „darab időre” látta jónak eltűnni.¹²⁴ Ennek a lehetőségnek két szöveghely látszik ellentmondani. Az egyik a „copf” említése, a másik maga a csárdás.

Ami az elsőt illeti, Krúdnyál sok történet többféleképpen esik meg, ami jellemző a *Budapest völegényére* is, erre Sturm László is hoz példát,¹²⁵ így ez megint nem feltétlen nem perdöntő. A csárdást illetően pedig egyáltalán nem biztos, hogy az itteni bemutató meg kell, hogy előzze *A bálkirálynő*belit, mert ebben „a csárdás már bevett tánc”.¹²⁶ *A bálkirálynő*ben polgárok táncolják, bemutatva azt Széchenyinek, táncrenden kívül. *A csárdás diadal*ában az előadó egy nemesi pár (Orczy Pista báró és húga), mely bemutató után kiált fel Széchenyi: „Ez az én táncom! Ne merészelje többé előttem senki kárpálni a magyar csárdást! Bevezetjük a Kaszinó táncrendjébe!” Ez természetesen időben követheti is, meg is előzheti *A főlovászmester* azon mondatát, mely szerint „Széchenyi István annyit küzdött a csárdásért”, vagyis nem utal egyféle sorrendre. Ekkor mindenesetre Frigyes szerint a polka a divat.¹²⁷ Talán az is feltételezhető, hogy ha *A bálkirálynő* idejé-

¹²² I. m., 83.

¹²³ I. m., 97.

¹²⁴ I. m., 48.

¹²⁵ STURM László, *Hagyományok metszéspontján*, i. m., 78, 84.

¹²⁶ I. m., 83.

¹²⁷ *Budapest völegénye*, 56.

ben a csárdás a Kaszinó tánrendjében már szerepelne, ahogy azt Széchenyi kívánta, akkor az „leszivárgott” volna a polgári Lövölde-bál tánrendjébe is, vagyis ott sem táncrenden kívül táncolnák. Így a csárdás szempontjából az is lehet, hogy Frigyes gyógyulását és botlását (vagyis *A bálkirálynőben* Elizettel esett kalandot) követi ez az „fejzet”, vagyis akár a Krúdy Zsuzsa kijelölte helyen is maradhat *A csárdás diadala*, hiszen így két bál történetét olvassuk egymás után, a mellérendelés alakzata pedig a Krúdy szövegektől nem idegen. És akár a *József nádor* is, hiszen a narratív szituációt tekintve az elbeszélő így utólag, a „gyógyulás” története után meséli el *A főlovászmester* bevezetőjében megismert eseményeket. A darabok sorrendjének meghatározása, vagy éppen meg nem határozása, úgy tűnik, egyben értelmezésbeli állásfoglalás is. Azt természetesen nem tudhatjuk, hogy Krúdy hogy rakta volna össze a *Budapest vőlegényét*, de annyi bizonyos, hogy (legalábbis az itt tárgyalt elbeszéléseket tekintve) többféleképpen össze lehet, hiszen egy ilyen szövegnél az egyes részek egymáshoz képest nyerik el a jelentésüket. Az sem bizonyos, hogy a „valószínűbb” kronológiát követő verzió volna „krúdysabb”.

A darabszám tekintetében hasonló következtetésekre juthatunk, akár Krúdy Zsuzsa korábban már idézett megjegyzése alapján is. De hogy a fenti hat elbeszélés példájánál maradjunk, fontos-e egyáltalán, a *Budapest vőlegényét* Gibic báró történeteként olvasva, hogy az epizódszerű *A csárdás diadalát* beemeljük a ciklusba? Lehet érvelni mellette is, ellene is, és nagyjából ugyanazokat az érveket lehetne felsorolni, mint a sorrend kérdésénél. Ha arra tesszük a hangsúlyt, hogy Frigyes báró ebben a darabban mondhatni mellékszereplő, és az elbeszélés szinte minden egyes eleme ismert vagy előfordul egy másik darabban, vagyis a kor bemutatását sok új információval nem segíti, akkor el is hagyható. Ha azonban az ismétlések, variációk sokaságát a Krúdy-szöveg mintája tekintetében alapvetőnek gondoljuk, akkor a szöveg beemeléséből egyenesen következő szemantikai játék a ciklus egésze szempontjából is fontos lesz.

A *Budapest vőlegényét* Krúdy egy regénycsoportjának vizsgálatába bevonó Sturm László szerint a „kötet írások halmazának, elbeszélésciklusnak és regénynek egyaránt tekinthető.”¹²⁸ Írások halmazának nyilván csak annyiban, hogy önállóan is olvasható szövegekről van szó. A ciklus vagy regény kérdése kapcsán Bori Imre, Bodnár György, Dérczy Péter és Thomka Beáta különböző megközelítéseket alkalmazó dolgozataira hivatkozik, melyek értelmében a *Budapest vőlegényében* (akár az egyes Szinbád-ciklusokban) a hivatkozott dolgozatokban leírt módon „létrejövő regénytípus lukácsi kategóriákkal nehezen lenne értelmezhető, de újabb [...] műfajelméletek megengedik, hogy a hasonló [...] műveket regénynek tekintsük.”¹²⁹ Ezt a következtetést Sturm szerint „a szerzői szándék és a befogadói magatartás vizsgálata” is alátámasztja. A szerzői szándék tekintetében azért, mert Krúdy elkészített egy címlaptervet, amelyen „Ferenc József-korabeli

¹²⁸ STURM László, *Hagyományok metszéspontján*, i. m., 80.

¹²⁹ I. m., 80–81.

regénynek nevezi a *Budapest völegényét*”, vagyis „regénynek, regényes életrajznak szánta.” Ez a szándék pedig Sturm szerint alapvetően megvalósult, mivel

az elbeszélések a gyermekkortól egészen a halálig átfogják Podmaniczky Frigyes életrajzát és mivel az írások összterjedelme is eléri, sőt meghaladja a hasonló, életrajzi Krúdy-művek terjedelmét. Ezt nem cáfolja, hogy a regényt még ki lehetne egészíteni szinte tetszőleges számú epizóddal, hiszen ez a laza, novellaciklus-szerű, illetve anekdotikus szerkezet következménye.¹³⁰

Vagyis ezek szerint van egy regényi tartalom és egy novellaciklus-szerű szerkezet.

Szerkezet és jelentés ilyesfajta elválasztása azonban a korábban mondottak alapján a *Budapest völegénye* esetében sem lehetséges. Úgy gondolom, akkor lehetne talán valami hasonló következtetésre jutni a *Budapest völegénye* kapcsán, ha az a bizonyos szerkezet a rendelkezésünkre állna, amely mentén aztán az életrajzot átfogó írásokat a regény egy-egy fejezeteként olvashatnánk. Vagyis a szerzői sorrend azt tette volna érthető olvasói magatartássá, hogy a fenti lehetőségek közül az egyiket elfogadva a többi lehetséges szerkezetet (sorrendet), és ezzel jelentést, a szöveggel való játékból kizárjuk. Mindamellet – Sturm szerint – „a befogadó a kötet összeállítása után fokozottan hajlamos a szöveget egységes műként, regényként kezelni.”¹³¹ Vagyis – Dunn és Morris kifejezését kölcsönvéve – inkább az „egészként értett szöveg” mintsem „a részek integritását hangsúlyozza”¹³² Vagyis az, ahogyan Sturm a szöveget olvassa (tulajdonképpen elfogadva Krúdy Zsuzsa ajánlását, azon annyi változtatást javasolva, hogy a végeredmény egy „hitelesebb” kronológia legyen, vagyis a szöveg még inkább megfeleljen a nevelődési regény korábbi szövegtapasztalatának), leginkább ahhoz hasonlít, ahogyan az összetett regényt Dunn és Morris meghatározza.

¹³⁰ I. m., 81.

¹³¹ Uo.

¹³² Margaret DUNN, Ann MORRIS, *The Composite Novel*, i. m., 5.